

14 pav. Ritininis smeigtukas.
V. Kliaugaitės nuotr.
Fig. 14.
A cylindrical pin.

liai, pjautuvai, yla) ir kitų buityje naudotų daiktų (skiltuvai, kiti neaiškios paskirties dirbiniai). Surinkta daugiau kaip 5 kg metalurgijos atliekų, šiek tiek molio tinko.

Pagal gausiausiai iškastą medžiagą – keramiką – papėdės gyvenvietė datuojama I tūkst. – II tūkst. pradžia. Atskiri gyvenvietės apgyvendinimo etapai kultūriniame sluoksnyje neišskyrė. Ankstyvesnė – brūkšniuota ir grublėta keramika – beveik visa rasta gilesniuose sluoksniuose, bet juose taip pat buvo ir vėlyvos – žiestos – keramikos. Tuo tarpu pagal individualius radinius gyvenvietė datuojama vėlyvuoju geležies amžiumi.

FOOT SETTLEMENT
OF THE MAŽULONYS HILL-FORT

In 2005 at the Mažulonys hill-fort foot settlement an area of 762 m^2 located in the path of the reconstructed road and roadside ditches was investigated. Besides that, a visual survey of another 560 m^2 was performed during the road reconstruction works. The investigation revealed a valuable cultural layer with a very uneven preservation limit: in some spots its thickness was only 0.1 m, whereas in the others the cultural layer went down to 1.8 m. During the survey over 10 thousand shards of hand-made and wheel-made pottery were collected. 152 individual finds were discovered as well, including bracelets, pins (Fig. 14), a fibula, knifes, stickles, spindles etc. During the investigation objects revealing lifestyle of the community and its anthropogenic activities, such as postholes, hearths and pits, were discovered. According to the potshards excavated the foot settlement dated to the 1st – early 2nd millennium A.D.; whereas according to the individual finds the settlement dated to the Late Iron Age.

LIEPORIŲ NEĮTVIRTINTA GYVENVIETĖ I

Birutė SALATKIENĖ

Lieporių neįtvirtinta gyvenvietė I įeina į Lieporių archeologinių paminklų kompleksą, esantį Šiaulių miesto P pakraštyje. Šį kompleksą sudaro V–VIII a. kapinynas ir 2 gyvenvietės – Lieporių neįtvirtinta gyvenvietė I, esanti į Š nuo kapinyno, ir Lieporių neįtvirtinta gyvenvietė II, 1993 m. surasta apie 800 m į PR nuo kapinyno, kelio į Kelmę R pusėje. Lieporių kapinynas buvo tyrinėtas 1987, 1990 ir 1991 m. (žr. *ATL 1986 ir 1987 metais*, V., 1988, p. 114–116; *ATL 1990 ir 1991 metais*, V., 1992, t. 1 p. 117–122). Lieporių neįtvirtinta gyvenvietė I buvo tyrinėta 1992–1998 ir 2000–2001 m. (žr. *ATL 1992 ir 1993 metais*, V., 1994, p. 64–73; *ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1996, p. 47–52; *ATL 1996 ir 1997 metais*, V., 1998, p. 90–99; *ATL 1998 ir 1999 metais,* V., 2000, p. 103–106; *ATL 2000 metais*, V.,

2002, p. 37–40). 1994 m., naudojantis 1992 ir 1993 m. bandomųjų perkasų duomenimis ir aerofotonuotrauka, buvo nustatytas Lieporių neįtvirtintos gyvenvietės I ir kapinyno plotas. Jie buvo įtraukti į archeologijos paminklų sąrašą (AR 1727). Lieporių neįtvirtinta gyvenvietė II, surasta iš lėktuvo 1993 gegužės 5 d., buvo įtraukta į laikinąją apskaitą KPI 1993 m. gruodžio 17 d. nutarimu 1–8–344. 1998 m. Lieporių archeologinių paminklų kompleksas buvo įtrauktas į NKVR (kapinynas – A 653, neįtvirtinta gyvenvietė I – A 654, neįtvirtinta gyvenvietė II – A 655). Komplekso tyrinėjimus nuo 1990 m. finansuoja Šiaulių miesto savivaldybė. 1987 ir 1991 m. Lieporių kapinyną tyrinėjo I. Vaškevičiūtė, o 1990–1998 m. kapinyną ir gyvenvietę tyrinėjo ŠMA. Nuo 2000 m. Lieporių neįtvirtintos gyvenvietės I tyrinėjimus perėmė ŠU.

2005 m. tyrinėjimų pagrindinis tikslas buvo užbaigti preparuoti dvi dideles duobes – duobę 124 ir duobę 125. 2004 m. tyrinėjimų sezono pabaigoje buvo padaryta prielaida, kad duobė 124, sprendžiant iš matmenų, formos ir žemių sudėties, gali būti dar vienas, jau penktas, Lieporių neįtvirtintos gyvenvietės I šulinys. Iš anksto žinant, kad 2004 m. preparavimo nebus galima baigti laiku, jis atidėtas 2005 m. Duobė 125 taip pat nebuvo baigta preparuoti dėl trumpos ekspedicijos trukmės, be to, nebuvo nustatyta ir šios duobės paskirtis. Taigi 2005 m. buvo apsiribota šių dviejų stambių ir sudėtingų objektų preparavimu ir fiksavimu, neplečiant tyrimų ploto.

Sudėtinga apibrėžti 2005 m. tyrinėto ploto dydį, kadangi naujos perkasos nebuvo kasamos, o atidengtos ir toliau preparuojamos perkasos 170 ir perkasos 171 dalys. Abiejų duobių vietoje buvo atidengti po 16 m^2 dydžio ploteliai (4x4 m dydžio perkasos). Su tam tikra išlyga (buvo tiriami nauji kultūrinio sluoksnio horizontai) galima teigti, kad 2005 m. buvo ištirtas bendras 32 m^2 plotas.

Kultūrinis sluoksnis 2005 m. tyrinėtuose objektuose buvo specifinis. Tai dviejų duobių (124 ir 125) turinys.

Duobę 124 užpildė aplinkinė minkšta tamsi rusvai pilka maišyta kultūrinio sluoksnio žemė, kurioje būta suirusios organikos, rūdžių priemaišų, smulkių ir stambesnių akmenų, molio tinko, angliukų. Duobė pildėsi pamažu, griūvant jos kraštams, metant į ją po kojomis besimaišiusius akmenis, gal pelenus, nes joje rasta anglių ir angliukų.

Duobė 125 – tai šulinio duobė. Joje susiklostė labai sudėtingas kultūrinis sluoksnis. Duobės viduryje buvo 1,5x1 m dydžio židinys, kuriame degėsiai buvo susikaupę pakraščiais 5–15 cm pločio juosta, o vidurys užsipildęs tamsia maišyta žeme su angliukais, kurioje buvo akmenų šlako, kaulų, puodų šukių. Tyrimų sezonui baigiantis buvo nustatyta, kad tai ne židinys, o sudeginta medinės šulinio konstrukcijos viršutinė dalis. Sudeginus konstrukciją šulinio duobė turėjo būti užkasta aplinkine žeme, tai rodo joje buvę radiniai – šlakas, šukės, kaulai, akmenys.

Tarpas tarp sudegusios šulinio konstrukcijos ir duobės sienų buvo užpildytas atgal supiltu įžemiu, kuris buvo išimtas kasant šulinio duobę. Be įžemio, supiltose žemėse buvo tamsios maišytos, riebios žemės sluoksniai, juostos, kur daug suirusios organikos liekanų. Kol kas nenustatyta, kas dar buvo metama į šulinio duobę kartu su iškasta žeme ar įrengiant medinę konstrukciją. Tiek tarp įžemio grumstų, tiek ir tamsiose juostose buvo labai daug perdegusio molio gabalų. Po sudegusia konstrukcija išryškėjusiame šulinyje

buvo susikaupusi tamsi vientisa pilka žemė. Tai dar ne šulinio dumblas, o greičiau ta aplinkinio kultūrinio sluoksnio žemė, kuria kartu akmenimis, prieš sudeginant jo konstrukciją, buvo užverstas šulinys. Po konstrukcijos degėsiais aptiktas plonas 5 cm molio sluoksnelis, taip pat priskirtinas prie užvertimui skirtos žemės.

Šių metų tyrinėjimų metu buvo surinkta dauguma kultūrinio sluoksnio angliukų, kurių dydis buvo nuo 0,2 iki 1,5 cm skersmens. Pasitaikė ir keletas didesnių anglių gabalų. Daugiausia angliukų surinkta duobės 125 sudegintos šulinio konstrukcijos vietoje.

Abiejose duobėse rasta nemažai įvairaus dydžio – nuo 3x5x8 cm iki 27x17x20 cm, 30x20x25 cm – akmenų. Dalis jų buvo lauko rieduliukai, tačiau dauguma akmenų skaldyti, nemažai jų apdegę, kiti visai sudegę, trupantys. Akmenų sluoksnis aptiktas duobės 124 dugne, o duobėje 125 rasti paskiri akmenys, buvę visuose sluoksniuose.

Rūdžių priemaišų pastebėta ne visame tyrinėtame plote, o tik duobę 124 užpildžiusiose žemėse. Šioje (žemiausioje) gyvenvietės vietoje rūdys kaip kultūrinio sluoksnio priemaiša buvo aptinkamos ir anksčiau.

Visus degto molio gabalus ir trupinius, rastus abiejose duobėse, prie molio tinko vienareikšmiškai priskirti būtų netikslu. Molio tinkas paprastai būna rusvas, gelsvas, kartais perdegęs, juodas, o dauguma 2004 ir 2005 m. rastų degto molio gabalų buvo ryškiai plytinės spalvos. Kol kas nenustatyta minėto degto molio paskirtis, tačiau jo gabalų rasta labai gausiai. Tarp jų buvo didelių gabalų (8x6x4 cm dydžio), tačiau pasitaikė ir visai smulkių trupinių. Molio rasta abiejose duobėse, bet daugiausiai šulinio duobėje 125. Molio masė tanki, su smėlio priemaiša.

Šlako rasta tik duobėje 125. Tarp jų buvo keletas stambių rudnelių sienelių gabalų su prikepusiu šlaku, o vienas net su prikepusiu skaldytu akmeniu, dugninės rudnelės gargažės nuolauža. Didžiausią dalį sudarė dugninio šlako gabalai, buvo kelios ir tekiojo šlako nuolaužos.

2005 m. buvo rasta gyvulių kaulų ir dantų fragmentų. Daugiausia tai nedidelės kaulų nuolaužos, vienas žolėdžio gyvulio dantis ir dar keletas dantų nuolaužų. Visi kaulai rasti duobėje 125.

Iš archeologinių dirbinių Lieporių neįtvirtintoje gyvenvietėje I 2005 m. buvo rasta keramikos ir akmeninių darbo įrankių.

Puodų šukių rasta labai nedaug, jos smulkios, nuo 0,5x0,5 cm iki 6x3 cm, visos aptiktos duobėje 125. Buvo surinkti net labai smulkūs puodų šukių gabaliukai, tačiau tik keli iš jų įtraukti į radinių sąrašą, o kiti dėl smulkumo priskirti prie masinės medžiagos. Keramikos tipą buvo galima nustatyti ne visada. Kai kurie fragmentai buvo tokie smulkūs, kad tik pagal molio masę buvo galima nuspręsti, jog tai keramika.

2005 m. Lieporių neįtvirtintoje gyvenvietėje I buvo aptiktos tik keramikos lygiu paviršiumi šukės, kurias galima suskirstyti į du potipius. Vieną jų sudaro rusvos spalvos puodai, nulipdyti iš molio masės su stambiai grūsto granito priemaišomis. Jų sienelės puoštos duobučių ornamentu, 0,8–1,3 cm storio, paviršius prastai nulygintas. Šio potipio šukės daugiausia buvo labai nežymiai profiliuoti puodo šono fragmentai.

Antro keramikos potipio molio masė kur kas tankesnė, rusvos ar rusvai pilkos spalvos, joje buvo smėlio ir labai smulkiai grūsto granito priemaišų. Šio potipio puodų šukės gerokai tvirtesnės, palyginti plonos – 6–8 mm.

Jų paviršius gerai nulygintas. Rastas 1 šio potipio puodo kaklelio fragmentas ir dar 2 labai smulkios šukelės.

2005 m. buvo rasti 6 akmeniniai dirbiniai: trintuvas, galąstuvas, 2 gludikliai ir 2 gludinimo akmenys, ant kurių dirbinys pasidedamas gludinant. Trintuvas apskritas, su dviem plokščiais darbiniais paviršiais, netaisyklingo stačiakampio formos skerspjūvio, padarytas iš rausvo akmens. Visi jo paviršiai gerai nugludinti. Galąstuvas padarytas iš grūdėto su žėručiu skalaus akmens. Išlikęs fragmentas yra plokščia galąstuvo vidurinės dalies nuoskala. Iš jos matyti, kad galąstuvas buvo plokščias, netaisyklingo ovalo formos, vienu suplokštintu šonu. Jo darbinis paviršius buvęs lygus ir labai gerai nugludintas.

Gludikliais pavadinome tokius akmeninius dirbinius, kurių mažiausiai du paviršiai nugludinti ir sudaro bukus kampus. Gludiklių dydis gana įvairus, bet vidutiniškai jie būna 10x8x12 cm. Daugiausia gludiklių buvo rasta geležies verslo vietoje, kuri tyrinėta 1992 ir 1994–2000 m., todėl buvo padaryta išvada, kad jie naudoti ką tik nukaltų geležinių dirbinių pirminiam apdorojimui. 2005 m. rasti 2 gludikliai nei formomis, nei dydžiu nesiskiria nuo rastųjų ankstesniais metais.

Gludinimo akmenys yra plokšti, keturkampiai, apgludinti, vienas jų paviršius būna plokščias, retais atvejais įlinkęs. Jie būna 14–16 cm ilgio, 13 cm pločio ir 7,8–10,4 cm storio. Pirmą kartą gludinimo akmenys aptikti 1995 m., tyrinėjant kalvio žaizdrą ir jo aplinką, o daugiau atrasta 2000 m., kai buvo aptikta išmestų, nebenaudojamų akmeninių kalvės įrankių krūva. Akmenys gludinimui, kaip ir gludikliai, siejami su kalvyste, geležinių dirbinių pirminiu apdorojimu. 2005 m. rasti du gludinimo akmenys – vienas duobės 124 paviršiuje, kitas duobėje 125. Jie abu keturkampiai, abiejų vienas galas nudužęs, jie palyginti nedideli (9x10 cm).

Rasti 6 gludintų akmenų dirbinių fragmentai. Jie įvairaus dydžio, kai kurie perdegę ir sutrupėję. Tai nuolaužos, kurių vieną kampą sudaro trys stačiais kampais sueinantys paviršiai ar charakteringi bukais kampais sueinantys du gludiklių paviršiai. Daugelio nuolaužų funkcijos nustatyti nepavyko, juos atpažinti galima tik iš gludinto paviršiaus. Gludintų dirbinių fragmentų daugiau rasta duobėje 125.

Duobė 124 buvo atrasta 2004 m. Ji išryškėjo perkasos 171 P dalyje. Duobės dydis buvo 2,6x2,43 m. Balsvo įžemio smėlio paviršiuje ji išsiskyrė pilka spalva. Duobė užsipildžiusi maišyta tamsia žeme. Pjūvis parodė, kad duobės sienelės statmenos, o ją užpildžiusios žemės spalva ir konsistencija nesikeitė iki 30 cm gylio. Duobės matmenys ir statmenos sienos leido spėti, kad tai gali būti šulinio duobė. Anksčiau tyrinėtų Lieporių neįtvirtintos gyvenvietės I šulinių duobės įžemio paviršiuje atrodė labai panašiai. 2005 m. duobė buvo išpreparuota. Tenka konstatuoti, jog 2004 m. prielaida, kad duobė 124 gali būti šulinys, nepasitvirtino. Patikslinus jos matmenis paaiškėjo, kad tai 2,5x2,8 m dydžio ir apie 50 cm gylio nuo tuometinio žemės paviršiaus (95 cm nuo dabartinio žemės paviršiaus) duobė, kuri buvo iškasta ir apleista. Į ją buvo primesta akmenų, greičiausiai buvo pilamos šiukšlės, pelenai kartu su anglimis bei molio tinko gabaliukais. Vėliau duobė pamažu užsinešė žeme. Jos sienos griuvo į vidų, pati duobė vis seklėjo, kol visai susilygino su žemės paviršiumi.

Duobės paskirtis tyrimų metu nepaaiškėjo, tačiau galima padaryti drąsoką prielai-

dą – duobė buvo kasama šuliniui, tačiau nebuvo baigta. Galbūt dėl to, kad šuliniui netoli buvo surasta tinkamesnė vieta – duobė 125.

Duobė 125 arba šulinys 5 aptiktas 2004 m. perkasų 169, 170 ir 171 sandūroje. Ji netaisyklingo apskritimo formos, 2,6x2,5 m dydžio, buvo užpildyta maišyta minkšta žeme. Darant duobės pjūvį paaiškėjo, kad joje būta židinio, be to, ji buvusi užversta išmestomis žemėmis. Duobės paskirtis 2004 m. nebuvo išaiškinta. 2005 m. šios duobės tyrinėjimas buvo tęsiamas. Paaiškėjo, kad tai šulinys, Lieporių neįtvirtintoje gyvenvietėje jis jau penktasis. Svarbiausias jo bruožas yra labai geras išlikimas. Visi šulinio elementai nebuvo paliesti nuo to laiko, kai Lieporių bendruomenė jį užkasė.

2005 m. baigtas tirti duobėje buvęs židinys. Jis išryškėjo duobės viduryje, paviršiuje, buvo pailgas, netaisyklingo stačiakampio formos, 1,5 m ilgio ir apie 1 m pločio. Duobės pjūvyje (iš ŠR į PV) buvo užfiksuotas ir židinio pjūvis. Jis tolygiai siaurėjo dugno link, kur buvo 50 cm ilgio. Preparuojant abi duobės puses buvo fiksuojamas ir židinio pjūvis iš ŠV į PR. Židinio siaurėjimas fiksuotas ir šiame pjūvyje. Nuo 1 m viršuje židinys susiaurėjo iki 40 cm dugne. Taigi galima teigti, kad jis iš visų pusių siaurėjo tolygiai. Židinio gylis buvo 1,1 m nuo dabartinio žemės paviršiaus.

Galvojant apie šio židinio paskirtį būtina prisiminti, kad židiniai buvo aptikti visų anksčiau tirtų šulinių duobių viršuje. Be to, visi tirti šuliniai buvo užversti akmenimis, rąstais. Todėl galima daryti išvadą, kad uždumblėję ir užakę šuliniai nebuvo apleidžiami, o užverčiami, jų medinės konstrukcijos sudeginamos, o duobės užpilamos žemėmis. Galima spėlioti, ar tai buvo daroma saugumo, higienos sumetimais, ar turėjo ir apeiginę, sakralinę prasmę. Visų šulinių sutvarkymo panašumas, net identiškumas, leidžia daryti išvadą, kad tai ne atsitiktinumas, o tradicija. Lieporiuose jau buvo susidurta su sakraliniu ugnies panaudojimu, sudeginant visus kapinyno apeigų vietoje stovėjusius stulpus. Galima bandyti pritaikyti analogiją ir gyvenvietės šuliniams, taip pat atitarnavusiems ir baigusiems savo amžių. Taigi duobėje 125 buvęs židinys nėra ugniavietė, o sudeginta medinė šulinio konstrukcija, galbūt deginimui naudojant ir daugiau kuro.

120 cm gylyje išvalius visą duobės dugną visai išryškėjo šulinio 5 taisyklingos stačiakampės konstrukcijos kontūras. Jis buvo 1,4 m ilgio ir 0,7 m pločio. Kontūro vidus buvo užsipildęs vientisa pilka žeme. Jo pakraščius išryškino siauri įžemio ruoželiai, o tarpą tarp kontūro linijos ir duobės kraštų užpildė atgal į duobę sumestas įžemis, susimaišęs su tamsios suirusios organikos liekanomis, žemės intarpais. Šulinio žemėse buvo keli akmenys, degto molio gabalų ir trupinių. Nuo šulinio kontūro linijos iki duobės kraštų buvo 30–50 cm. Tikroji duobė nebuvo tokia taisyklinga, kokia buvo iškasta preparuojant, tačiau visgi jos forma ir dydis buvo išlaikytas. Pirminė duobė buvo 15–25 cm siauresnė ir trumpesnė nei mūsų iškastoji, o jos kraštai buvo labiau banguoti. Toliau preparuojant šulinį bus patikslinti visi jo parametrai, tačiau jau ir dabar matyti, kad tarp konstrukcijos ir duobės sienų buvo mažiausiai 30–35 cm tarpas.

Pasiekus šį gylį ekspedicijos laikas jau ėjo į pabaigą, ir buvo aišku, kad pradėti paties šulinio tyrimų negalima, tačiau norėta rasti jo išlikusios medinės konstrukcijos viršų. Preparuojant duobę 125 nuo 90 cm gylio pastebėta, kad gruntas labai drėgnas, taigi

gruntiniai vandenys yra aukštai. Remiantis anksčiau ištirtų šulinių tyrimo praktika tikėtasi, kad tokiame grunte jau gali būti išlikusi viršutinė medinės konstrukcijos dalis. 130 cm gylyje, prie pat šulinio ŠV kontūro linijos, 20 cm nuo ŠR galo buvo aptiktas medžio fragmentas. Kiek papreparavus paaiškėjo, kad tai įžambiai žemės paviršiui stovinčio (pastatyto?) rąstelio ar lentos galas. Iš Lieporių gyvenvietės šulinių tyrinėjimo praktikos žinoma, kad būtent taip atrodo išlikusios šulinio medinės konstrukcijos viršutinė dalis.

Šulinio duobė buvo užkonservuota ir užkasta. Jo tyrimai bus tęsiami ateityje.

Lieporių neįtvirtintos gyvenvietės I chronologijai patikslinti naujų duomenų 2005 m. tyrinėjimų metu neaptikta. Paliekama anksčiau nustatyta gyvenvietės chronologija – IV–VIII a.

LIEPORIAI
UNFORTIFIED SETTLEMENT 1

In 2005 investigation of the Lieporiai unfortified settlement 1 started in 1992 was continued. The total area investigated made 32 m^2. During the investigations pieces of smelting furnace clay walls, animal bones, potshards with a smooth surface, a milling stone, a touchstone, 2 hones and 2 grinding stones were found. One of the pits discovered appeared to be a well with a burned wooden superstructure. Dating of the settlement (the 4th – 8th century) has not changed.

NORUŠAIČIŲ NEĮTVIRTINTA GYVENVIETĖ

Algirdas SKRUPSKELIS

2005 m., vadovaujantis KPC Kultūros vertybių apskaitos, registrų tvarkymo, propagavimo ir informacijos kaupimo 2005 m. programos tema „Archeologinių vietų ekspertinis įvertinimas, jų teritorijų tikslinimas, neaiškios kultūrinės vertės objektų archeologiniai tyrimai ir apskaitos dokumentų rengimas“, vykdyti archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai Norušaičių neįtvirtintoje gyvenvietėje (Šiaulių r., Kairių sen.).

Norušaičių neįtvirtinta gyvenvietė yra 400 m į PV nuo Šiaulių–Stačiūnų kelio tilto per Kruojos upę, jos dešiniajame krante, priešais Kruojos ir Skalvio santaką. Gyvenvietė įrengta kalvos V pašlaitėje.

Norušaičių neįtvirtinta gyvenvietė išaiškinta 1997 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos metu (vad. A. Strazdas). Tuomet lankant spėjamą Norušaičių kapinyną (A 1932), kitoje Kruojos upės pusėje, paviršiuje, pastebėta tamsi žemė. Šioje vietoje buvo iškastas nedidelis apie 30x30 cm dydžio šurfelis, kur aptiktas maždaug 35 cm storio tamsios žemės sluoksnis. Be to, paviršiuje rastos 2 puodų šukės (viena iš jų lipdyta?), suskeldėjusių akmenų ir vienas žalvarinis žiedinis smeigtukas su eglute puošta adata žemiau galvutės, datuojamas VIII–X a. Čia jis greičiausiai pateko iš aukščiau minėto Norušaičių kapinyno.

2005 m. gyvenvietėje ištirti 3 2x2 m dydžio ir 2 1x1 m dydžio šurfai – viso bendras 14 m^2 plotas.

Neįtvirtintos gyvenvietės ribose rastas su-